

Hur svårt det är att göra rätt

GUNLÖG FUR*

Linnéuniversitetet

Sanela Bajramovic, *Hierarchical sisterhood: Supporting women's peacebuilding through Swedish aid to Bosnia and Herzegovina 1993–2013*, Örebro Studies in History 19 (Örebro: Örebro University 2018). 322 s.

Att det inte är lätt att göra rätt hur god viljan än är beskrivs i Sanela Bajramovic avhandling om organisationen *Kvinna till Kvinna* under två decenniers engagemang för fredsarbete i Bosnien. Avhandlingen följer hur ett initiativ för att stötta krigsdrabbade kvinnor i Bosnien och Herzegovina omformades till en biståndsorganisation med syfte att hjälpa bosniska kvinnoorganisationer att bygga fred i landet genom arbete för kvinnors rättigheter.

Syfte, innehåll och sammanhang

Bajramovic analyserar möjligheter och utmaningar som mötte organisationen *Kvinna till Kvinna* och avhandlingen syftar till att uppnå en nyanserad förståelse för de maktrelationer som formade både solidariteten och hierarkierna som utvecklades mellan *Kvinna till Kvinna* och kvinnoorganisationer som de samarbetade med i Bosnien. Huvudfrågorna rör vad som karakteriserade *Kvinna till Kvinna*s roll i det splittrade, post-socialistiska Bosnien, hur samarbetet mellan *Kvinna till Kvinna* och den främsta finansören SIDA utvecklades och förändrades över tid samt vilka relationer som formades mellan den svenska organisationen och bosniska kvinnoorganisationer.

Kvinna till Kvinna grundades 1993 efter alarmerande rapporter om omfattande sexuella och andra övergrepp mot kvinnor under kriget i Bosnien. Initiativtagarna kom från Svenska Fredsrörelsen och Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet. Snabbt startades en insamlingskampanj, vilken inkluderade en satsning på att sända hjälppaket till kvinnor i Bosnien.

* Professor i historia; fakultetsopponent

Här etablerades *Kvinna till Kvinna*s principer om att stötta på plats och att utgå från de behov som definieras av lokala organisationer.

Redan 1995 institutionaliserades *Kvinna till Kvinna* som en något okonventionell biståndsorganisation med finansiering från SIDA och ett specificerat mandat att arbeta med fredsutveckling genom stöd till bosniska kvinnoorganisationer. *Kvinna till Kvinna* var tidiga med att betona kvinnors roll när det gäller att utforma fred efter en konflikt genom fredsarbete underifrån. I organisationens material återfinns tydliga föreställningar om vilka det var som sågs som behöriga och bedömdes som rättmätiga hjälpbehövande – dels politiskt aktiva kvinnor, som var villiga att gå vidare från konflikten och bygga ett enat samhälle bortom etniska motsättningar, dels kvinnor som drabbats av sexuellt våld.

Kvinna till Kvinna valde tidigt att fokusera insatserna på drygt femton olika organisationer och avhandlingen studerar relationerna till fyra av dessa – två i den bosniska enklaven, två i Republika Srpska. *Kvinna till Kvinna* tvingades anpassa sig till SIDA:s krav på mätbara resultat, men använde också mjuka metoder och strategier för att påverka såväl SIDA:s som partnerorganisationernas inriktning. Från de bosniska organisationernas sida kom å andra sidan synpunkter på hur resurserna fördelades och användes. En viktig slutsats är att den förståelse om ett enat Bosnien som internationella aktörer tog med sig hade svagt stöd bland lokala aktörer. Biståndsgivares preferens för att ge pengar till multikulturella projekt kan ha förhindrat de öppna samtal där tvekan, rädsla och utmaningar kunde ha ventilerats och ömsesidigt stöd mobiliserats. Genom en helhetssyn på att stärka kvinnors ställning och självkänsla och fokus på kvinnor som fredsagenter bröt dock *Kvinna till Kvinna* trots vissa spänningar ny mark inom biståndsfältet.

Trots att *Kvinna till Kvinna* betonade att de ville stödja lokala aktiviteter med minimal inblandning så visar interna källor att organisationen genomtyrades av en pedagogisk idé som innehöll en klar uppfattning om vilken typ av aktiviteter som borde arrangeras och stöttas. Att sy, sticka och sköta håret sågs som "nödvändigt ont" på vägen mot politiskt handlande medan det för bosniska organisationer sågs som viktiga steg för att skapa ekonomiskt handlingsutrymme och självständighet. Ett lärare/student-förhållande utvecklades där föreställningar om att Bosnien var på efterkälken dominerade. En förändring över tid i relationen gick från att betona stöd på distans från Sverige, till en aktiv svensk närvaro i Bosnien och från en närhet som baserades på öppenhet och vänskap mot en mer byråkratiserad avtalsrelation i vilken vänskap kunde vara problematisk. En slutsats är att genom att sätta agendan för fredsprocessen, begränsade donatorerna möjligheten för lokala aktörer att artikulera lösningsförslag.

En central vision i *Kvinna till Kvinna*s arbete var att stärka kvinnors självkänsla och befogenheter. Ett led i detta arbete var studieresor till Sverige som anordnades för bosniska aktivister, men också föredrag och seminarier som *Kvinna till Kvinna* arrangerade i Bosnien med ledande svenska (socialdemokratiska) politiker och genusforskare. Program och innehåll visar att den svenska organisationen ansåg sig besitta särskild kunskap om jämlikhetsfrågor, feminism och aktivism. Bajramovic konstaterar en förvånande avsaknad av kunskap om och intresse för den bosniska kontexten och historien. I huvudsak uttrycker de bosniska intervjupersonerna en stor tacksamhet för de utbildningsmöjligheter – och tillfällen till vila och återhämtning – som *Kvinna till Kvinna*s resor och insatser gav, men de hade i en politiskt känslig efterkrigscontext svårt att omsätta nya erfarenheter och kunskaper i aktion på de sätt som *Kvinna till Kvinna* förväntade sig. Detta tvingade *Kvinna till Kvinna* att omsider omvärdera sina metoder och förskjuta fokus mot att understödja regionala utbyten.

Kvinna till Kvinna drevs inte främst av egenintresse, utan av idéer om kvinnosolidaritet och en genuin vilja att stötta sina bosniska medsystrar. Samtidigt formades organisationen av föreställningar om svensk överhöghet genom att den svenska organisationen såg sig som bärare av kunskap som behövde överföras till Bosnien. SIDA som finansär spelade också roll för att både möjliggöra och begränsa samarbeten mellan *Kvinna till Kvinna* och de bosniska organisationerna. En förändring kan skönjas över dessa två decennier mot ett alltmer hierarkiskt och byråkratiskt förhållande mellan *Kvinna till Kvinna* och partnerorganisationerna.

*Kvinna till Kvinna*s stöd och solidaritet riktade sig till en särskild sorts kvinnor i Bosnien – de som var fredssträvande genom att sätta könssolidaritet före etnisk identifikation, som förespråkade ett multietniskt samhälle, tog avstånd från det kommunistiska förflutna och engagerade sig politiskt. Men det var inte lätt för kvinnor i efterkrigsbosnien att inpassa sig i detta förväntansmönster och aktivisterna i partnerorganisationerna gjorde också motstånd, både genom tystnad och genom undanhållande av information styrde de verksamheten mot vad som var möjligt.

Drivna av en genuin önskan att stötta kvinnors fredssträvanden vågade *Kvinna till Kvinna* ge sig in på okänt territorium. Trots problematiska föreställningar om svensk kunskapsdominans och ointresse för det bosniska sammanhanget visade sig organisationen kapabel att lära och Bosnien utgjorde något av dess laboratorium för framtida insatser. På ett övergripande plan handlar avhandlingen om en vilja att göra gott och skapa förändring som begränsades av svårlösta motsättningar och till viss del omedvetna strukturer. Den visar att det är inte lätt att göra gott, att det inte räcker med en god vilja, utan att även de bästa intentioner stöter på hinder från

verkligheten. Samtidigt fanns en förmåga till det fredsforskaren John Paul Lederach kallar "moralisk fantasi" – att kunna "föreställa sig något rotat i verklighetens utmaningar och samtidigt ge liv åt något som ännu inte existerar" – och detta var avgörande för de insatser *Kvinna till Kvinna* och deras partnerorganisationer bidrog med.

Avhandlingens ramverk

Avhandlingen bygger på ett stort och delvis osystematiserat skriftligt källmaterial i form av månatliga rapporter från *Kvinna till kvinna*-medarbetare, redovisningar till anslagsgivare, broschyrer, tidningsartiklar med mera, samt nio intervjuer med *Kvinna till Kvinna*-medarbetare och sexton med kvinnor från fyra bosniska organisationer. Författaren noterar obalansen i källäget – de som kommer till tals i materialet är aktörer i Sverige och västra Europa – och därför förs en väl balanserad diskussion om forskningsetik och ansvar i relation till det material som bearbetas. Triangulering, kontextualisering och innehållsfokuserad textanalys ingår i metodvalen och genomförs konsekvent genom avhandlingen. Avhandlingens syftesformuleringar domineras av en strävan efter att beskriva, förklara och förstå, men ord som "problematiska" och "analysera" visar att här finns en ambition utöver beskrivandet. Varför då inte frågor som pekar mot det? Bajramovic arbetar utifrån en hermeneutisk metod och avsaknaden av varför-frågor tycks följa som en konsekvens av hermeneutikens fokus på tolkning och förståelse.

Postkolonial teori och de resonemang den inspirerat till när det gäller diskussioner om semiperiferi, självkolonisering, "andrafrisering" med mera framstår som relevant för att problematisera den bosniska kontexten. Det har förts resonemang i studier om kolonialism att även Sverige kan karaktäriseras som en semiperiferi¹ och på många sätt sticker Sverige ut – socialt, politiskt och historiskt – så det hade varit intressant med en tydligare argumentation för hur centrum–periferi är en relevant distinktion i detta sammanhang. Sammantaget är det teoretiska ramverket väl reflekterat i metodvalet och detta ramverk styr och genomsyrar avhandlingen på ett klokt och övertygande sätt. Med några få undantag är akribin god.

Diskussion

En avhandling vars slutår antedaterar forskningsarbetets inledning väcker frågan om hur detta är en historisk studie och vad som vinnns med att disputeras i historia. Varför inte statsvetenskap eller freds- och utvecklingsstudier? Vad innebär det att författaren själv griper in i undersökningsperioden genom de processer och tankegångar som sätts igång vid intervjuer?

1. Hanna Hodacs, *Converging World Views: The European Expansion and Early Nineteenth-Century Anglo-Swedish Contacts* (Uppsala 2003).

Konsekvensen torde vara att forskaren varit med om att forma den historia hon skriver om. Bajramovic är medveten om och för resonemang om detta som ytterligare utvecklades vid disputationen. Relevansen av ett historiskt angreppssätt beskrivs ligga i historiens betoning på kontextualisering, i intresset för förändring över tid och i de förhållningssätt som erbjuds, framför allt hermeneutik och muntlig historia. Generellt sett visas detta på ett övertygande sätt ge nya infallsvinklar på studiet av biståndsorganisationer och fredsarbete.

I varje kapitel, i resultatredovisningen, betonas på ett utmärkt sätt det historiska sammanhanget – kontexten. Men det görs också i ett inledande, ganska kort bakgrundskapitel med rubriken "Historical Contexts". Det är föredömligt skrivet men det finns en kontext jag saknar, nämligen den svenska. Den kommer visserligen till viss del in i det följande kapitlet som fokuserar på början av *Kvinna till kvinnas* kampanj. Men varför inte i kontextkapitlet? Och varför skrivs rubriken i plural?

Jag funderade över detta också i relation till att avhandlingen är skriven på engelska. Jag utgår från att valet fallit på engelska för att studien skrivs in i ett internationellt forskningsläge och för att också forskare och intresserade i Bosnien ska kunna ta del av den. Men om mottagaren framför allt finns utanför Sverige, varför då inte lägga mer emfas vid att diskutera en svensk kontext för organisationen *Kvinna till kvinna* och dess arbete? Det fanns en generation av kvinnor i Sverige som snabbt kunde mobiliseras. De hade lång erfarenhet av att stödja motståndet mot apartheid i södra Afrika och av att protestera mot USA:s krig i Indokina. Flera var inspirerade av ett starkt framväxande socialt kristet engagemang. Allt detta borde rimligen ha spelat roll för *Kvinna till kvinnas* starka mobilisering. Likaså torde en tydlig koppling mellan en stark socialdemokrati och kvinnlig fredsaktivism genom Alva Myrdal, Inga Thorsson och Maj-Britt Theorin kunnat utgöra grogrund för ett sådant engagemang. Detta är länkar som utan att förringa *Kvinna till kvinnas* nyskapande roll hade gett studien ytterligare djup och historisk förankring. Det är dock värt att påpeka att forskningen om kvinnors fredsarbete i Sverige i relation till en internationell kontext är mycket begränsad och det är bara att hoppas att det kommer fler studier framöver.

Ett slående resultat i avhandlingen är att *Kvinna till kvinna* inte visade något större intresse för den bosniska historien. Det tolkas som ett generellt ointresse för de bosniska sammanhangen, men en alternativ möjlighet skulle kunna vara att detta ointresse för just historien var en konsekvens av den svenska kontexten. Lars Trägårdh och Henrik Berggren beskriver den svenska självförståelsen som växte fram under 1900-talet och som tog sig uttryck i ett globalt sett relativt extremt förhållningssätt till individualism och tillit till staten. Svenskar såg sig som hårt arbetande, rationella, självständiga och

jämlika. Kultur och historia tillhörde andra folk, medan Sverige hade rationalitet och framtid.² Denna uppfattning kan ha möjliggjorts av en relativt konfliktfri utveckling och en hyggligt väl fördelad välförbättring.

I flera av de empiriska kapitlen utgörs berättelsestrukturen av en gemensam båge. De inleds med ett positivt uttryck från *Kvinna till kvinna* som utvecklas i texten för att sedan följas av ett "men" ("but") som leder vidare till kritik av verksamheten. Det är en struktur som fungerar för att avslöja diskrepanser mellan rörelsens syften och konsekvenser av dess agerande. Men vad skulle ske med analysen om detta schema vid något tillfälle vändes på? Mikroanalyserna av mötena i Bosnien är ofta mångfacetterade och djupbottnade men den övergripande berättelsestrukturen leder till slutsatsen att *Kvinna till kvinna* var en välmenande organisation vars goda intentioner strandade på den komplicerade verkligheten. Vad skulle hända om man vände på ordningen? I kapitlet om kvinnlig solidaritet citerar Bajramovic Nermina Rudan som säger att "every activity of the women's movement that has a [...] universal approach to women[']s rights] face a political barrier" (s. 259). Om analysen tagit sin utgångspunkt i att ett arbete för att odla solidaritet mellan kvinnor alltid möter på motstånd så skulle det skapa en annan kontext för de resultat som dessa ansträngningar nådde. I kapitlet beskrivs hur vänskap etablerades mellan kvinnor i de olika delarna av Bosnien, att de trots oerhörda svårigheter lyckades att skapa mötesplatser om än i begränsad omfattning och att frivilligorganisationerna stred för att institutionalisera lagstiftning om jämlikhet mellan kön. Slutsatsen av kapitlet skulle med en sådan utgångspunkt bli ett "trots att" i stället för ett "men". Med en omvänd berättelsestruktur i något av kapitlen skulle den övergripande slutsatsen om *Kvinna till kvinna* och deras bosniska partners insatser bli att trots en komplicerad verklighet så åstadkoms något bestående för fred.

Avhandlingens titel speglar den övergripande slutsatsen att relationen mellan den svenska biståndsorganisationen och de bosniska kvinnoorganisationerna kännetecknades av en strävan mot ett system som komplicerades av en hierarkisk relation. De olika delstudierna underbygger väl denna slutsats. Samtidigt ges också exempel som antyder att relationens betydelse var mer ömsesidig än titeln ger vid handen. *Kvinna till kvinna* var djupt investerad i biståndsverksamheten och bidrog med ekonomiska medel och know-how, men de bosniska organisationerna bidrog å sin sida med värdefullt, kanske till och med ovärderligt, emotionellt och moraliskt kapital i form av berättigande som gjorde investeringen lika betydelsefull för de svenska aktivisterna.

2. Henrik Berggren & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006) s. 224–225.

Slutord

Hierarchical Sisterhood är en otroligt rik avhandling med en mängd fina analyser. För en forskare i historia är språket ett instrument som ska brukas med precision. Jag finner detta vara en mycket välskriven avhandling som gång på gång imponerar med balans, tydlighet och analytisk skärpa. Den utgör ett viktigt bidrag till forskningen om bistånd och kvinnligt fredsarbete genom att skriva historien om *Kvinna till kvinna*, en central och nydanande aktör, och etablerar sig på ett än mer utforskat fält genom att synliggöra och beskriva bosniska kvinnoorganisationer och aktivister. Avhandlingen visar väl och övertygande den ambivalens som ackompanjerar en önskan om att göra gott, göra skillnad, men som kommer i konflikt med olika strukturer – interna och externa, historiens arv, koloniala strukturer, biståndsmönster – och därför inte uppnår det som satts upp som vision. Men man skulle lika gärna kunna vända på det och säga att avhandlingen visar hur *Kvinna till Kvinna* och deras bosniska partnerorganisationer, trots ojämlika förhållanden, okunskap och byråkratiska krav lyckas etablera vänskapsrelationer, samverkan på olika plan och bidra till människors arbete och välfärd som i sin tur är byggstenar för en verklig fred. Det är ingen liten sak. Tvärtom; det är imponerande och väcker ödmjukhet.